

INNLEDNING

Svanhild Andersen

Bakgrunn

Fávllis-nettverket er et nettverk for samisk fiskeriforskning som ble etablert i 2003, etter initiativ fra Senter for samiske studier ved Universitetet i Tromsø. Nettverket består av ansatte ved flere forskningsinstitusjoner og lokale kompetansesentra som på ulike måter beskjeftiger seg med ressursforvaltning, rettighetsspørsmål og/eller kulturelle emner i sjøsamiske områder. Hovedaktiviteten i nettverket har vært forskningsprosjekter som begge har lokal økologisk kunnskap i sjøsamiske bosetningsområder som hovedtema.¹ Denne publikasjonen baserer seg i hovedsak på arbeidet i prosjektet *Tradisjonell kunnskap og forvaltning av fjorder som økosystemer og kulturlandskap* (benevnt som Fávllis 2), og denne innledningen er en noe omarbeidet versjon av sluttrapporten fra prosjektet til hovedfinansiøren Norges forskningsråd (Samisk program 2), som blant annet etterspør "prosjektets oppnådde resultater, sammenholdt med målsettingen for prosjektet".

Prosjekt mål

Hovedmål: Frambringe forvaltningsrelevant kunnskap om samspillet mellom økosystemer, kulturlandskap og lokalsamfunn i nordlige fjorder. Delmål: 1) Dokumentere og analysere tradisjonell økologisk kunnskap, herunder økologiske forandringer, sosio-økologisk historie og språklig praksis knyttet til ressursbruk 2) På basis av dette vurderes årsaker til forandringer i sjøsamiske samfunn og kulturlandskap 3) Utforske tilnærminger til og innholdet i begrepet kulturlandskap i

¹ Prosjektene – benevnt som Fávllis 1 og 2 – var finansiert av hhv. programmet HavKyst og Samisk program II i Norges forskningsråd. Fávllis er et samisk ord som betyr "ute på dypet - ute fra land" ("på sjøen").

forhold til fjordområder, og drøfte hvordan dette skal forstås i en sjøsamisk kultursammenheng 4) Utvikle modell for kunnskapsbase til bruk for marin ressursforvaltning, planarbeid, forvaltning av landskap (inkl. kulturminner) og som grunnlag for forskning og undervisning 5) Ved hjelp av dokumentarfilm synliggjøre tradisjonell økologisk kunnskap i ressursbruk, og bidra til drøftinger av denne kunnskapens relevans for fiskeri- og landskapsforvaltning.

Vår tilnærming til lokal økologisk kunnskap i fjorder

Begrepet lokal (eller tradisjonell) kunnskap brukes ofte om kunnskap som er opparbeidet over tid – ofte i løpet av mange generasjoner – gjennom utnytting av naturressurser i mer eller mindre avgrensede nærområder. Dermed er det særlig lokal *økologisk* kunnskap som er i fokus. Begrepet økologisk i en slik sammenheng viser særlig til artene (for eksempel fisk, sjøpattedyr, vekster) som finnes innenfor et bestemt område (for eksempel en fjord), samspillet mellom artene (for eksempel mellom fisk og sjøpattedyr), og samspillet mellom artene og miljøet de er i. Lokal økologisk kunnskap (LØK) er basert på egne observasjoner og erfaringer (særlig gjennom arbeid med høsting av naturressurser) eller overført i muntlig tradisjon, men den kan også innbefatte skolekunnskap, forskningsresultater og informasjon gjennom media. Kunnskapen endres og oppdateres i over tid, avhengig av blant annet økologiske forandringer. I tillegg til kunnskap om arter basert bl.a. på observasjoner, regnes også forklaringer og hypoteser vedrørende årsakssammenhenger som del av slik kunnskap. Dermed får man innblikk i forandringer ikke bare når det gjelder enkeltarter og samvirking mellom arter, men også om hvordan politiske beslutninger og forvaltningsmessige tiltak antas å ha medvirket til fjordens økologiske tilstand (Andersen 2011b).

I prosjektet er det lagt vekt på at fjordene må forstås både som økologiske systemer, som (kultur)landskap og som grunnlag for bosetning, lokalsamfunn og kultur blant annet i sjøsamiske områder. En slik tilnærming til fjorder innebærer interesse for tradisjonell/lokal kunnskap i vid forstand – noe som i prosjektet har kommet til uttrykk gjennom søken etter lokal kunnskap om både økologiske forandringer, lokal bruk, samisk fiskeriterminologi, stedsnavn på fiskeplasser samt nærings- og samfunnsmessige endringer som kan ha sammenheng med de

økologiske forandringene. Tidligere og nåtidige ressurskonflikter relatert til fiskerireguleringer og høstingspraksiser er også inkludert. Det antas at slike konflikter kan gi innsikt i årsaker til økologiske forandringer (med vekt på menneskets rolle) og konsekvenser for sjøsamiske samfunn og kulturlandskap. Dessuten synliggjør konfliktområder lokale verdier knyttet til bruk og forvaltning av naturressurser, samt spenninger mellom lokale og nasjonale verdier.

Økologiske forandringer

Intervjuarbeidet i Fávllis-prosjektet har hatt hovedfokus på økologiske forandringer, og det har vært spurt både etter observasjoner av arter og også om endringer mht bestander i tilknytning til noen sentrale hendelser i fjordenes historie; i hovedsak avgrenset til etterkrigstiden. Det ble lagt vekt på hendelser og endringer av ulike slag – både fiskeriaktiviteter som har bidratt til økologiske endringer i fjorden og også observerte økologiske endringer med mindre klare årsaksforklaringer. Nedgangen i forekomsten av sild på 1960-tallet og av torsk og sei på 1980- og 90-tallet, den såkalte selinvasjonen på 1980-tallet og kongekrabbens ankomst fra 1990-tallet utgjør sentrale hendelser i det man kan kalle fjordens sosio-økologiske historie, og de kommer også på ulike måter til uttrykk i den lokale kunnskapen fra bl.a. Porsangerfjorden og Tanafjorden. I Kåfjord/Lyngen i Troms har hovedfokus vært på kartlegging av bruksmåter samt konflikter omkring oppdrett og gyteplasser, og mindre på intervjuundersøkelser.

De økologiske endringene i blant annet Porsangerfjorden og Tanafjorden har til dels vært dramatiske. Oppsummert dreier det seg særlig om nedgang i lokale stammer av kyst- og fjordtorsk og andre fiskearter, økte forekomster av kråkebolle og kystsel, reduksjon i utbredelse av tareskog, økte forekomster og spredning av kongekrabbe og gjenoppretting av sildebestanden. Lokalt legges det også stor vekt på økte forekomster av predatorarter som bl.a. sel og oter, og det pekes også på at man observerer færre sjøfugl enn tidligere. Utviklingen for de ulike arter; fisk, sjøpattedyr, bunnfauna og sjøfugl skisseres ut fra lokale observasjoner. Når det gjelder reduksjon i fiskebestander, er blant annet disse artene nevnt: kysttorsk (og fjordtorsk; et begrep som brukes bl.a. i Porsanger), flyndre, steinbit og sjørøye.

Nedbeiting av tareskogen er også hyppig nevnt. I Tana er det observert to nye fiskearter: hvitting og "en havhestlignende ål".

Slike endringsprosesser har til en viss grad skjedd parallelt i flere fjorder, men forskjellene er likevel betydelige fra fjord til fjord. For eksempel er kystsel og kongekrabbe sentrale emner i Porsanger og Tana, mens konsekvenser av oppdrett og turistfiske ble i Fávllis-sammenheng presentert som store utfordringer for Kåfjord og andre fjorder i Nord-Troms.

Økologiske forandringer settes i sammenheng med teknologiske forandringer (særlig i form av nye og forbedrede fiskeredskaper), endringer i priser og marked for ulike produkter samt endringer i fangstreguleringene over tid. Tidshorisonten i intervjuene er i grove trekk fra 1950-tallet og til i dag. De teknologiske endringene i denne perioden i form av nye og forbedrede fiskeredskaper har i stor grad betydning for de økologiske endringene. For eksempel førte en større sildenøter på 1950-tallet og en forbedret utgave av snurrevaden på 1980-tallet til en langt hardere beskatning av henholdsvis sild og torsk. Teknologien i seg selv er likevel ikke skyld i verken sildebestandens kollaps, nedgangen i kveitebestanden eller den kraftige tilbakegangen i bestandene av kyst- og fjordtorsk. Det var en kombinasjon av ny teknologi og et forvaltningsregime som tillot bruk av de nye redskapene i områder som man i ettertid har forstått burde vært skjermet. (Eythorsson 2011, med utgangspunkt i Tanafjorden).

Endringsprosessene konstitueres gjennom fortolkning av individuelle og felles erfaringer og opplevelser. De lokale fortolkninger fremhever de antropogene driverne for økologisk endring, som overfiske og virkninger av bruken av ulike fiskeredskaper på den ene siden og økt forekomst av predatorarter som sel og oter på den andre siden. Ansvar for de økologiske endringene i fjorden legger derfor i stor grad på norsk ressursforvaltning, som på den ene siden blir anklaget for lite restriktiv regulering av fisket og på den andre siden for fredning av predatorer som sel og oter (ibid.)

De økologiske endringene i fjorden bidrar til en rekke forandringer i den lokale fiskerinæringen, og dermed også i lokalsamfunn langs fjorden. Fangstmønsteret har endret seg, blant annet ved at fiskere med store nok båter drar langt ut i fjorden eller til andre fjorder, eller til havområdene utenfor

Finnmarkskysten. Mange fiskere med små og dermed mindre mobile båter har gått ut av fiskeryrket. Krabbefisket er nå det viktigste kommersielle fisket bl.a. i Porsanger. Torskefisket om vinteren og våren som tidligere ga det største økonomiske utbyttet der, har nå atskillig mindre betydning som grunnlag for yrkesfiske (Andersen 2011a, med utgangspunkt i Porsangerfjorden).

Beskrivelser av forandringer i fangster er sentralt i vårt intervjumateriale. Hvis man skulle jobbe mer systematisk med å etablere en tidslinje der også endringer i mengde fisk i fjorden inngår, vil beskrivelser og tall fra lokalt hold (særlig fiskeres fangstdagbøker og mottatt fangst ved fiskebruk) være så å si de eneste mulige kilder som kan gi en viss indikasjon når det gjelder endringer i totalt oppfisket kvantum. I og med at det ikke er etablert offisiell fiskeristatistikk for samlet fangst i fjorder, er lokale observasjoner og tall i så måte av særlig stor verdi. Tall fra marinbiologisk fiskeriforskning vedrørende bestandsstørrelser i Porsanger er av nyere dato – de første fra begynnelsen av 1990-tallet.

Konsekvenser for samfunn

De sjøsamiske samfunnene er preget av en sterkt svekket fiskerinæring (stor nedgang i antall fiskere, båter og mottaks- og foredlingsanlegg på land samt betydelig mindre fangster), fortsatt språklig forforskning og stor befolkningsnedgang.² En slik kontekst, marginalisering på ulike områder, har konsekvenser for lokal kunnskap på ulike måter. Mindre fiskeriaktivitet medfører færre arbeidsplasser og møteplasser, og dermed færre arenaer for overføring av lokal kunnskap – både i samisk, norsk og kvensk språkdrakt. Særlig i de siste tiårene har skjedd store forandringer når det gjelder kunnskapsoverføring mellom generasjoner og bruk av tradisjonell økologisk kunnskap. Og etter hvert som antall fiskere og andre brukere av fjorden reduseres, blir det færre bærere av den lokale kunnskapen, og dermed færre som både viderefører, videreutvikler og oppdaterer denne kunnskapen og målbærer den overfor beslutningstakere på ulike nivå. Dette innebærer særlige utfordringer i forhold til *in situ*-bevaring av lokal/tradisjonell

² Nedgang i antall fiskere og fartøy i sjøsamiske områder basert på statistisk materiale er presentert i publikasjonen *Samiske tall forteller* (Sámi Allaskuvla 2010)

kunnskap: Konvensjonen om biologisk mangfold foreskriver in situ-bevaring (artikkel 8), det vil si bevaring *på stedet*.

Tradisjonell kunnskap og språk

Språk er en sentral kilde til tradisjonell kunnskap – en kilde som hittil er benyttet i liten grad i sjøsamisk sammenheng. I prosjektets språklige del ble det foretatt en innsamling av samiske ord for ulike fiskearter. Steinar Nilsen som utførte dette arbeidet, peker på at gamle samiske ord knyttet til kystmiljø og fiske speiler en lang bosetningshistorie. En del av ordene er opprinnelig lånord, noe som viser til gamle kontakter med nabofolkene. Ord lånt fra nordisk er på fiskearter som har stor økonomisk betydning. Samenes forfedre må ha vært godt kjent med disse fiskene før de lånte betegnelser fra nordisk. Det fins imidlertid samiske fiskenavn som ikke er lånt fra nordisk, for eksempel: *áhkallakkis* 'håkjerring', *guorpmat* 'skrubbe', *šuoarja* 'brugde', *šákkoš* (*stákkoš*) 'tangsprell', *šákša* 'lodde' eller 'sil', *dápmot* 'ørret', *soavvil* 'harr', *čuovža* 'sik', *njáhká* 'lake' og *vuoskku* 'abbor'. Disse ordene kan være gamle, og mange av dem har ikke paralleller i andre kjente språk. At det i dag brukes en del norske ord er en følge av både den tidligere fornorskningspolitikken og dagens flerspråklighetshverdag. Dessuten forsvinner en del gamle ord som en følge av nærings- og samfunnsmessige endringer. (S. Nilsen 2011).

Stedsnavn som kilde til lokal kunnskap har også vært tema i Fávllis 2; blant annet med fokus på samiske og norske navn på fiskegrunner i Porsanger. Et utvalg av samiske navn på fiskegrunner i Sjøsamisk kompetansesenters stedsnavnmateriale ble analysert ut fra ulike faglige vinklinger, og sammenlignet med norske navn i det samme området. Lokalbefolkningens navnsetting av fiskegrunnene illustrerer blant annet en omfattende kunnskap om fjordens topologi, ved at også kunnskap om landskapet under vann synliggjøres, og en ytterligere detaljkunnskap knyttet til hjemmefiske. De utvalgte navnene forteller om stor grad av samarbeid og kontakt på tvers av språkene, og om ulik bruk blant husholdsfiskere og den større fiskeflåten som har fisket på fjorden. (Brattland og Nilsen 2011, Brattland 2011). Denne analysen illustrerer både potensialet som ligger i bruk av stedsnavn som kilde til kunnskap om lokal fiskerihistorie og marint kulturlandskap, og også verdien av å gjøre bruk av

Innledning

allerede eksisterende materiale som finnes blant annet hos lokale kunnskapsinstitusjoner. Det samme gjelder Pål Julius Nilsens masteroppgave med tilknytning til Fávllis-prosjektet, som jeg kommer tilbake til.

Film i forskning: synliggjøring av kontekst og kunnskap i praksiser

I likhet med andre former for kunnskap, er det ikke alle former for lokal økologisk kunnskap som verbaliseres i intervjuer og kan formidles gjennom tekst. Den delen av kunnskapen som kommer til uttrykk i for eksempel praktisk arbeid på fjorden og som ikke nødvendigvis artikuleres, kan synliggjøres gjennom bruk av film. Film gir også en audiovisuell kontekst for lokal økologisk kunnskap (LØK). I prosjektet har det vært lagt vekt på bruk av film både som metode, for analyse av lokal kunnskap og for formidling. Dokumentar-/forskningsfilmen "Det hadde vært godt med seimølja" (Seljevold 2011) viser ulike former for kunnskap om Porsangerfjorden. Man følger noen fjordfiskere i deres daglige arbeid, og synliggjør dermed bruk av lokal kunnskap og også utviklingstrekk i fjorden som et økologisk system. Filmen viser også marinbiologer i arbeid, blant annet på forskningstøkt i Porsangerfjorden. Forholdet mellom fisker- og forskerkunnskap illustreres i filmen gjennom opptak fra et åpent møte i Porsanger der en forsker diskuterer forvaltningen av kongekrabbe med fiskere og andre blant lokalbefolkningen. Utdrag fra filmen kan ses [her](#). Det har også vært laget filmsnutter basert på samme filmmateriale. Fra Kåfjord er det laget en film om kunnskapsoverføring mellom pensjonerte menn, der fiskeren Ansgar Hansen forteller hvordan han lærer hvordan garn skal settes og hvordan en tar (fiske)med, eller meda som man sier i den lokale dialekten (Wright og Brattland 2012). Filmen var del av avhandlingen til Camilla Brattland og kan ses [her](#).

Masteroppgave

Masteroppgaven "Kart som verktøy for synliggjøring av sjøsamisk tradisjonskunnskap" Nilsen (2010) har digitale kart som et sentralt tema. På grunnlag av tidligere innsamlet materiale³ utarbeidet Nilsen et digitalt kart som viser fiskegrunner i Indre Varanger

³ Kildemateriale om tradisjonelle fiskerier i Indre Varanger innsamlet av nå avdøde Johan Albert Kalstad er sentralt i denne masteroppgaven. Kalstads materiale består av transkriberte intervjuer av hovedsakelig pensjonerte fiskere fra Varanger området, samt en samling av kart i en ikke ferdigstilt

og de samiske navnene på disse. Fokuset i problemstillingen og oppgaven er hvordan kartfremstillinger av tradisjonelle bruksområder kan bidra til formidling av sjøsamisk kulturhistorie og kulturlandskap, og hvordan slike kartfremstillinger kan bidra til å belyse sjøsamiske fiskerirettigheter. Han diskuterer om kartfremstillinger over tradisjonelle bruksområder kan styrke kunnskapen om, og synliggjøre sjøsamisk bosetning, kultur, og fiskerinæringas kulturelle betydning for sjøsamene, og dermed styrke grunnlaget for juridiske vurderinger og politiske beslutninger. Nilsen konkluderer med at kart, særlig i den formen de har fått i dag med digitale kart, med forskjellige rådata som kan kombineres med hverandre i et utall kombinasjoner, har et stort formidlingspotensial. Dette formidlingspotensialet gjelder også formidling av kulturhistorie og kulturlandskap. Også i forhold til synliggjøring av rettigheter, i dette tilfellet fiskerirettigheter, kan kart være et hjelpemiddel. I oppgaven problematiseres også bruk av kart: Den dokumenterte kunnskapen kjennetegnes bl.a. ved at den for det meste har form av et dokumentert øyeblikksbilde av lokal tradisjon (rettere sagt deler av lokal tradisjon), som er blitt bearbeidet av forskere (eller andre som har jobbet med materialet). Denne statiske formen kan imidlertid motvirkes med opplegg for oppdatering av dataene, noe elektroniske kart er egnet til (P. Nilsen 2011).

PhD-avhandling

Avhandlingen "Making Sami Seascapes Matter: ethno-ecological governance in coastal Norway" (Brattland 2012) omhandler endringer i bruken av samiske kyst- og fjordområder særlig siden 1989, og hvordan kunnskap om sjøsamisk kultur produseres og integreres i dagens ressurs- og miljøforvaltning. Avhandlingen spør hvordan samisk kultur materialiseres i marin ressursforvaltning, og diskuterer hvordan samisk bruk av marine områder kommer til syne gjennom kunnskapsproduksjon i den nye økosystembaserte tilnærmingen til forvaltning av kyst- og fjordområder. Den bygger på undersøkelser av forvaltningens kartleggingsprosesser og forskjeller i fiskernes bruk av sjøskapet i Porsanger og Lyngen. Diskusjonen avdekker en avstand mellom fiskeriforvaltningens bilde av

form hvor fiskegrunner, en del andre fiskeplasser, en del fiskemed samt gyte- og innsigsområder for den stedegne torsk er avmerket/ indikert (P. Nilsen 2011).

sjøsamisk kultur som avhengig av avgrensede materielle ressurser, og fiskernes mangfoldige praksiser og tilpasninger til ulike økologiske og samfunnsmessige forhold. Forvaltningspraksiser både i fiskeriene og gjennom kartlegging av samiske rettigheter behandler fiskeriene i disse områdene som om de er tradisjonelle, enhetlige praksiser, som settes i verk gjennom universelle løsninger for støtte til småskalafiske generelt i hele det samiske administrative området. I nye tilnærminger til økosystembasert forvaltning bidrar forskrifter om hensyn til sjøsamisk kultur til å gjøre noen former for biodiversitet mer sårbare og verdifulle enn andre, slik som gyteområder for kysttorsk. Lokalsamfunns bruk av kyst- og fjordområder som verdifulle i seg selv blir imidlertid ikke synliggjort på samme måte. Avhandlingen argumenterer for at en slik økende etno-økologisk tilnærming til forvaltning fremmer økologisk etnisitet, men gir lite rom for kulturell etnisitet og diversitet, og for anerkjennelse av spesifikt samiske fiskerettigheter. Den peker også på at lokal produksjon av kunnskap om lokale økologiske forhold kan bidra til å øke kunnskapsgrunnlaget om innvirkning på kultur og samfunn i økosystembasert ressursforvaltning.

Kunnskapsbase

Prosjektet har fokusert på innsamling av lokal økologisk kunnskap (LØK) gjennom semi-strukturerte intervjuer. Intervjumaterialet er systematisert gjennom et utvalg kategorier som fanger opp relevante emner i intervjuene samt bruk av et dataprogram for elektronisk systematisering av kvalitative data (NVivo). Basert på dette arbeidet har det vært arbeidet med å utvikle en modell for kunnskapsbase for fjordkunnskap. Målet har vært å etablere et digitalt rammeverk for informasjon om fagfeltet lokal økologisk kunnskap, om fjorden som geografisk, sosialt og kulturelt landskap, fjordhistorie og eksempler på/formidling av lokal økologisk kunnskap. Det har ikke vært ressurser nok i prosjektet til å oppnå målet om en modell for kunnskapsbase, men det er gjennom prosjektperioden gjort erfaringer med ulike tilnærminger, verktøy og metoder for å etablere kunnskapsbaser for lokal fjordkunnskap.

En kunnskapsbase for lokal/tradisjonell kunnskap kan sies å ha to hovedelementer: lagring og formidling. Vi har i hovedsak drøftet og prøvd ut

formidlingsdelen; blant annet inspirert av prosjektet 'mapping communities at sea' ved Kevin St. Martin i Gulf of Maine i USA, som var gjesteforsker ved Senter for samiske studier i 2010, med tilknytning til Fávllis-prosjektet St. Martin arbeidet med lokal fiskerkunnskap i narrativ form; det vil si at den delen av fiskerkunnskapen som kommer til uttrykk i sammensatte fortellinger fra fiskerens eget ståsted. Fiskernes narrativer innbefatter kunnskap om fiskeressurser og fiskeriaktiviteter, forvaltning og andre samfunnsmessige forhold og også om mellommenneskelige relasjoner og relasjoner til hjemsteder og andre omkringliggende samfunn. I vårt arbeid med utvikling av en struktur for formidling av lokal kunnskap har vi lagt vekt på å lage en internettpresentasjon av ulike former for lokal fjordkunnskap, spesielt med fokus på Porsangerfjorden. I tillegg til samarbeidet med St. Martin, har vi hatt stor nytte av å drøfte blant annet nettbasert formidling med Sjøsamisk kompetansesenter.

Viktige FoU-oppgaver og sentrale samarbeidsmiljøer

Materialet fra intervju og feltarbeid (inkludert feltarbeid med kamera) og samtaler med samarbeidspartnere har utgjort hovedgrunnlaget for ulike former for tekster, film og arbeid med modell for kunnskapsbase samt nettsted for formidling av fjordkunnskap. Samarbeid lokalt har vært sentralt. Det har vært inngått avtale med Sjøsamisk kompetansesenter, Porsanger, Samisk nærings- og utviklingscenter i Tana (SEG) og Senter for nordlige folk, Kåfjord. Formålet med partnerskap med lokale samiske institusjoner har vært å forankre forskningen i lokalsamfunn og sikre lokalt eierskap og tilgang til data basert på lokal økologisk kunnskap. En viktig del av det faglige samarbeidet mellom ansatte ved lokale sentre og forskere i prosjektet har vært samtaler om begrepet lokal kunnskap og betydningen av slik kunnskap i dagens situasjon i sjøsamiske områder. Et annet grunnlag for samarbeid har vært allerede innsamlet kunnskap, og særlig stedsnavnmateriale samt intervju som inneholder beretninger om fiskerier og om utviklingen i samfunnene langs fjorden over tid. I tillegg har samarbeid om intervjuing, seminarer og åpne møter vært sentralt. Gjennom Pål Julius Nilsens arbeid med sin masteroppgave har det også vært samarbeid mellom Varanger sjøsamisk museum og Tromsø Museum.

Det har også vært lagt vekt på internasjonalt samarbeid. Forskere fra Canada og USA har deltatt på konferanse og seminarer i regi av prosjektet, stipendiat i

prosjektet (Camilla Brattland) har hatt et studieopphold i Canada og to gjesteforskere har hatt opphold ved Senter for samiske studier; tilknyttet Fávllis-prosjektet (dr. Kevin St. Martin, Maine University i USA (Fullbright-stipendiat) og stipendiat Angelika Lätsch, Bern Universitet i Sveits.) I 2011 var Senter for samiske studier v/Fávllis-prosjektet medarrangør av en workshop i Rachel Carson Centre i München (*Salmon Voices*; en workshop om urfolk og lakseoppdrett).

Bruk av lokal økologisk kunnskap innen politikk og forvaltning

Naturmangfoldloven som trådte i kraft 1. juli 2009, inkluderte bruk av det man i loven benevner som "kunnskap som er basert på generasjoners erfaringer gjennom bruk av og samspill med naturen". Ifølge paragraf 8 i denne loven skal også slik kunnskap, i tillegg til vitenskapelig kunnskap, legges til grunn for offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet. Kunnskap basert på samisk bruk nevnes eksplisitt. I Fávllis-prosjektet synliggjøres LØK i fjorder, og slik kunnskap er sammenlignet med vitenskapsbasert kunnskap; blant andre av Einar Eythorsson (2010): Lokal økologisk kunnskap gir mulighet til å se endringsprosesser i et langtidsperspektiv, ved at den synliggjør en lengre tidslinje enn biologene kan etablere ut i fra sine data; den gir mulighet til å observere endringer i et lokalt økosystem i en fjord, i motsetning til havforskningen som vanligvis generaliserer for større områder; den synliggjør observasjoner av økologiske endringer og endringer i fjordressursene kontinuerlig gjennom hele året, og den åpner for å relatere økologisk endring til en sosial kontekst, innbefattet endringer i menneskelig påvirkning (med andre ord sosio-økologiske endringer). Det finnes i dag ingen alternativer til slik kunnskap innenfor marinbiologisk forskning.

Det er imidlertid ikke nok å beskrive innholdet i LØK. Å implementere naturmangfoldlovens paragraf 8 i forvaltning av fjordarealer og marine ressurser innebærer at to forskjellige kunnskapsformer må sammenstilles på en eller annen måte. Dette har vært drøftet i flere sammenhenger i Fávllis-prosjektet, noe som blant annet kommer til uttrykk i to av artiklene i denne publikasjonen. I min artikkel 'Fiskerkunnskap og forskerkunnskap – motsetninger og muligheter' peker jeg på at dersom tradisjonell kunnskap skal kunne brukes i ressursforvaltning, er det vesentlig å holde fast ved at det ikke dreier seg om uforenlig kunnskap. Med utgangspunkt i

den etter hvert omfattende litteraturen med sammenligninger av lokal/tradisjonell kunnskap og vitenskapsbasert kunnskap, peker hun på noen barrierer som forhindrer at tradisjonell kunnskap tas i bruk i offentlig forvaltning, og gir noen eksempel på at fiskeres kunnskap kan utgjøre et verdifullt element i fiskeriforvaltningen.

Camilla Brattland spør i sin artikkel 'Monstertorsk, vitenskap og politikk i Storfjord' i hvilke tilfeller fiskerkunnskap blir ansett som troverdig og får makt til å påvirke forvaltningen. Basert på den såkalte "Storfjord-saken" der fiskeres kunnskap om gytefelter for torsk i tilknytning til torskeoppdrett ble et sentralt tema, peker hun på at fiskerkunnskap er avhengig av vitenskapelig produksjon og verifisering for å ha påvirkning på forvaltningen. Fiskerkunnskap om gytefelter ble vitenskapelig verifisert av Havforskningsinstituttet, og fiskernes utsagn om Storfjord som en viktig gytefjord for kysttorsk ble dermed oppfattet som troverdig og forvaltningsrelevant. Imidlertid ble fiskernes påstander om negative innvirkninger av torskeoppdrett på villfisk også oppfattet som troverdige uten den samme vitenskapelige verifiseringen. Dette skjedde blant annet på grunnlag av medieoppslag om deformert «monstertorsk» som gjorde torskeoppdrett til en politisk kontroversiell miljøtrussel.

Videre argumenterer Brattland for at fiskerkunnskap først og fremst oppfattes som troverdig i de tilfellene den kan brukes til forsvar mot miljøtrusler, og dernest i de tilfellene den har vitenskapelig støtte. Mindre troverdighet har den i de tilfellene den opptrer som et bearbeidet kunnskapsprodukt framsatt av andre enn forskere, og minst om den er framsatt som påstand av fiskere selv uten støtte fra forvaltning, forskere eller monsterfisk. Hun konkluderer med at dersom fiskeres påstander spiller på lag med rådende miljøpolitikk, som i monstertorsk-saken, er sjansen større for at fiskerkunnskapen kan bli godtatt som troverdig og påvirke politiske beslutninger uten å gå veien om vitenskapen.

I Brattlands artikkel nevnes for øvrig også at fiskeriforvaltningen er på god vei med å integrere fiskerkunnskap som del av en økosystembasert tilnærming til forvaltning av kyst- og fjordområdene, en opplysning som er svært relevant for videre arbeid med lokal fjordkunnskap.

I Angelika Lätsch sin artikkel i denne publikasjonen beskrives trekk ved den samepolitiske og fiskeripolitiske utviklingen, med utgangspunkt i dokumentstudier og feltarbeid i sjøsamiske områder. Hun har fokus på rettighetskrav og

Innledning

revitaliseringsprosesser blant den sjøsamiske befolkningen i Nord-Norge, og viser hvordan argumenter og strategier har endret seg i løpet av de siste tiår. Hun kommer også inne på lokal tradisjonell kunnskap, som hun ser i sammenheng med lokal tilhørighet. Lokal tradisjonell kunnskap refererer til kontinuerlig bosetting og kan brukes som et rammeverk i kampen for historiske rettigheter til fiskeressursene. Hun peker imidlertid også på at slik lokal tilhørighet kan utgjøre en hindring for større mobilisering for sjøsamiske interesser, ved at man samarbeider kun om enkeltsaker og oppnår dermed ikke gevinsten ved å samle ressursene i arbeidet for ivaretagelse av sentrale fjordsaker.

Pål Julius Nilsen (2010) forholder seg også til den samerettslige utviklingen i sin masteroppgave, med spørsmålet om hvordan kartfremstillinger av tradisjonelle bruksområder kan være relevante for samiske fiskerirettighetsspørsmål. Han påpeker at tradisjonsmateriale i forhold til sjøen og fiskeriene har flere usynlighetsdimensjoner, og diskuterer hvordan kart kan være med på synliggjøre "usynlige" landskap, som er både kulturlandskap (assosiative kulturlandskap) og på samme tid områder som har hatt og har økonomisk betydning. Med utgangspunkt i spørsmålet om hvordan kart over tradisjonelle bruksområder på og i tilknytning til sjøen kan synliggjøre usynlige landskap og vise sedvaner og eldre tids bruk, viser han hvordan kartmateriale (med tradisjonelle fiskeplasser og stedsnavn som sentrale elementer) kan være relevant for samiske fiskerirettighetsspørsmål; relatert til Kystfiskeutvalgets utredningsmandat.

Interessen for lokal økologisk kunnskap blant forskere og de etter hvert mange case-studiene som dokumenterer ny innsikt og økt forståelse av økosystemer gjennom kobling av ulike kunnskapsformer, kan berede grunnen for inkludering av fiskeres kunnskap i fiskeriforvaltning. Men hvordan kan en slik inkludering skje i praksis? Utvikling av systemer for dokumentasjon, lagring og formidling av lokal økologisk kunnskap vil være nødvendig, men ikke tilstrekkelig. Dersom lokal kunnskap tas i bruk innen marin ressursforvaltning, slik både internasjonale og nasjonale miljømål foreskriver, vil det neppe kunne gjøres uten at kunnskapsbærerne deltar i forvaltningen på en eller annen måte. Deltakelse gir muligheter for påvirkning, basert på egen kunnskap, men omhandler også demokratiske aspekter av mer generell karakter – som menneskeverd, rettferdighet og menneskerettigheter.

Anerkjennelse, respekt for andre og lik mulighet til å delta er grunnleggende betingelser for et rettferdig samfunn, i tillegg til rettferdig fordeling av materielle og økonomiske goder (Halsaa og Hellum 2010, i Andersen 2011 b).

Dersom lokal kunnskap skal anvendes i marin ressursforvaltning vil det være nødvendig å utvikle systemer for bruk av lokal økologisk kunnskap som supplement til vitenskapsbasert kunnskap, samtidig som det demokratiske aspektet ved bruk av slik kunnskap ivaretas. Det kan blant annet gjøres gjennom samarbeid med lokale kunnskapsinstitusjoner. Slike lokale kunnskapsmiljø må imidlertid styrkes dersom de skal ha kapasitet til å delta i slikt samarbeid, og ikke minst med sikte på styrking av arbeidet med lokal/tradisjonell kunnskap i lokalsamfunn.

Vurdering av gjennomføring og ressursbruk

Prosjektet har i all hovedsak blitt gjennomført som planlagt. En del arbeidsoppgaver har imidlertid tatt lenger tid enn beregnet, som for eksempel bearbeiding av intervjumateriale og filmmateriale. Nettverksarbeid har vært tillagt vesentlig vekt. Både internasjonalt og lokalt samarbeid, og også til dels samarbeid med andre forskere fra andre fagmiljø nasjonalt, er krevende både mht. tid og økonomi, og vi har ikke maktet å gjøre bruk av potensialet som ligger i et bredt og faglig sterkt nettverk i den grad som hadde vært ønskelig. Nettverket utgjør imidlertid et betydelig potensial for utvikling av forskning på LØK og småskalafiske, blant annet i sjøsamiske områder.

Oppfølging, formidling og bruk av resultater

Utgangspunktet for Senter for samiske studiers initiativ til Fávllis samisk fiskeriforskningsnettverk var at det foreligger et omfattende behov for kunnskap om fiskeriene i sjøsamiske områder; kunnskap om blant annet fjordøkologi, småskalafiske og rettsforhold knyttet til utøvelse av slikt fiske. Fávllis-prosjektene har hatt fokus på lokal økologisk kunnskap. Som det framgår denne publikasjonen og andre produkter fra prosjektene, dreier det seg om en svært bredspektret kunnskap, noe som innebærer en rekke utfordringer både mht metoder for dokumentasjon og forskning, teorigrunnlag og formidling. Prosjektene materiale, produkter, nettverk

og erfaringer utgjør et rikholdig grunnlag for videre arbeid med lokal økologisk kunnskap i fjorder. Det kan gjennomføres lignende prosjekt i andre fjorder, med videreføring av et eller flere av Fávllis-prosjektets elementer: lokale observasjoner av økologiske forandringer, samisk språk, stedsnavn, film, kunnskapsbase, nettsted for fjordkunnskap samt videre planlegging undervisningstilbud på ulike nivå.

Referanser

Andersen, Svanhild (2011a): Lokal økologisk kunnskap om Porsangerfjorden. I Svanhild Andersen og Sigvald Persen (red.): *"Den gang var det jo rikelig med fisk". Lokal kunnskap fra Porsanger og andre fjorder*. Sjøsamisk kompetansesenter, Indre Billefjord

Andersen, Svanhild (2011b): Marin ressursforvaltning, lokal kunnskap og bærekraftige samfunn i nord. I Svein Jentoft m.fl.: *Hvor går Nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring*. Orkana Akademisk, Stamsund

Andersen, Svanhild (2012): Fiskerkunnskap og forskerkunnskap – motsetninger og muligheter (i denne publikasjonen)

Brattland, Camilla og Steinar Nilsen (2011): Reclaiming indigenous seascapes. Sami place names in Norwegian seacharts. *Journal of Polar Geography* vol. 34(4).

Brattland, Camilla (2011): Samisk landskap under vann. Flerkulturelle fiskegrunner i Porsangerfjorden forteller. I Svanhild Andersen og Sigvald Persen (red.): *"Den gang var det jo rikelig med fisk". Lokal kunnskap fra Porsanger og andre fjorder*. Sjøsamisk kompetansesenter, Indre Billefjord

Brattland, Camilla (2012): [Making Sami Seascapes Matter: ethno-ecological governance in coastal Norway](#). PhD-avhandling. Universitetet i Tromsø, Fakultet for biovitenskap, fiskeri og økonomi

Brattland, Camilla (2012): Monstertorsk, vitenskap og politikk i Storfjord. Fra lokal kunnskap til forvaltningsrelevant kunnskap (i denne publikasjonen)

Eythorsson, Einar (2010): Fisken som forsvant. Lokal kunnskap om endringer i fjordøkologi. Foredrag på seminaret "Fjordøkologi og lokal kunnskap" (sluttseminar for Fávllis-prosjekt 1, 11. og 12. november 2010 i Porsanger)

Eythorsson, Einar (2011): Økologisk endring i Tanafjorden. Samtale med Terje Pedersen i Deanodat/Vestertana. I Svanhild Andersen og Sigvald Persen (red.): *"Den gang var det jo rikelig med fisk". Lokal kunnskap fra Porsanger og andre fjorder*. Sjøsamisk kompetansesenter, Indre Billefjord

Lätsch Angelika (2012): Coastal Sami Revitalization and Right Claims – two aspects of one issue? First Observations from the Field (i denne publikasjonen)

Nilsen, Pål Julius (2010): [Kart som verktøy for synliggjøring av sjøsamisk tradisjonskunnskap. Masteroppgave i Samfunnsplanlegging og kulturforståelse, Universitetet i Tromsø](#)

Nilsen, Steinar (2011): Sjøsamenes spesielle ordforråd i dag og i historien. I Svanhild Andersen og Sigvald Persen (red.): *"Den gang var det jo rikelig med fisk". Lokal kunnskap fra Porsanger og andre fjorder*. Sjøsamisk kompetansesenter, Indre Billefjord

Sámi allaskuvla (Samisk høgskole) (2010): Samiske tall forteller 3. Kommentert samisk statistikk 2010. *Raporta/Rapport 1/2010*

Seljevold, Sirkka (2011): *"Det hadde vært godt med seimølja"*. En dokumentarfilm om økologiske forandringer i Porsangerfjorden, lokal kunnskap og forskerkunnskap. 30 min. Fávllis/SESAM/Universitetet i Tromsø

Wright, Reni og Camilla Brattland (2012): Hoavda og skårungene. Engelsk tittel: Learning hoavda's seascape. 11 min. Wright Productions

Forfatterpresentasjon

Svanhild Andersen (f. 1956), antropolog, forsker i Fávllis 1 og 2 (og koordinator for siste året i Fávllis 2), arbeidssted ved Senter for samiske studier ved Universitetet i Tromsø i prosjektperioden. Hovedtema i prosjektet: lokal/tradisjonell økologisk kunnskap samt formidling av slik kunnskap.

E-post: svaand@gmail.com